

Buwis

Dulang May Isang Yugto

Charlson Ong

MGA TAUHAN

Anita: 75, Chinese-Filipino, bagong biyuda

Jackson Peña: 55, *BIR Examiner*

Max: 10, *Kapitbahay ni Anita*

Belinda: 50, *pamangkin ni Anita, insurance broker*

Jayson: 25, *15 taon nang nawawala ang eroplanong sinakyan, presumed dead.*

TAGPO: *Loob ng isang tahanan na Chinoy sa downtown Manila. Altar ng mga nuno. Ito ang pusod ng tahanan. Katabi nito ang tindahan at kusina. Naroroon ang larawan ng mga nasirang magulang ni Antonio Chua at ni Antonio na kamamatay pa lamang. May tradisyonal na banga o urn sa harap ng altar at insenso. May prutas na handog. Mayroon ding malaki at magarang saranggola sa tabi na may ulo ng dragon.*

Papasok ang sampung taong gulang na si Max.

MAX: Aling Anita (*sadyang mahina.*) heto na po 'yung bayad sa padlock.

(*Maingat na titingin sa paligid nang sigurado siyang walang tao tutungo sa malaking saranggola para pagmamanghaan. Papasok si Jackson Peña may tangan na supot at portfolio.*)

JACKSON: Tao po . . . Tao po . . . (*Mapapansin ang altar. Magtatago si MAX sa likod ng saranggola.*)

JACKSON: Uy . . . ikaw ba iyan pare? Ay . . . ikaw nga, Tony, parang bumata ka ah? Batang picture ang ginamit ano? Ha, sorry ha, di ako nakadalo sa lamay mo kasi late ko na nabalitaan at saka may iniinda din ako noon. Pero, 'yung lumang returns mo na rin ang ifinile ko sa opisina, kahit alam kong, mas malaki ang kinita mo last year . . . di ba? Di ba? O . . . alam ko 'yung mga automatic na toilet galing China, 'yung may heater pa. Mabenta 'yon ano? Nakagamit ako minsan, akala mo magda-drive ka ng sports car. Ang daming pipindutin. Ininit pa 'yung tumbong, parang mina-microwave 'yung puwet mo.

Oh huwag ka ng magdahilan, ang tagal na nating ginagawa 'to, quits na tayo ha . . . yon na ang abuloy ko. Huwag mo na ako dadalawin.

(*Mapapabahing si MAX. Mapapansin siya ni JACKSON.*)

JACKSON: Ah, may tao pala . . . ikaw ba ang . . . apo ni Tony? Ngayon lang . . .

(*Papasok si Anita. Naka-apron.*)

ANITA: Sino ikaw? Ba't ka pasok?

JACKSON: Ah sorry ho, bukas kasi 'yung pinto.

ANITA: Ano bukas? Ay . . . iyan bago katulong . . . 'syado landi iyan ah . . . labas na naman . . . ligaw 'yung drayber sa tapat.

JACKSON: Nandiyan naman apo ninyo.

ANITA: Sino apo? (*Mapapansin si Max.*) Oy, ikaw Max, labas ka diyan, ikaw ano gawa diyan? Huwag ka tago. Kuha mo na naman iyang saranggola ha . . . sabi hindi pwede iyan lipad . . .

MAX: Tinitingnan ko lang ho.

ANITA: Subong kita mama mo.

MAX: Eto po bayad dun sa padlock.

(Aalis si Max pero biglang may naalala si Anita.)

ANITA: Max, hintay lang. *(Lalabas si Anita. Magtititigan sina Max at Jackson waring tinitimbang ang isa't isa. Babalik si Anita na may dalang tasa ng mainit na pagkain.)*

ANITA: Max, ikaw tikim eto ha . . . subok mo xiao long pao . . . bago luto iyan . . . paborito si Jayson iyan . . .

JACKSON: Sarap iyan ah . . .

(Titikman ni Max. Pagmamasdan ni Jackson na waring gustong makatikim pero titingnan siya nang masama ni Anita.)

ANITA: Oh, uwi mo na iyan iba . . . patikim sa mama mo ha . . . mainit, ingat.

MAX: Opo, salamat po Aling Anita.

ANITA: Huwag na kuha saranggola ha . . .

JACKSON: Ako si Jackson . . . Peña.

ANITA: Kilala kita. Ikaw sa BIR.

JACKSON: Oho, ako yung examiner na matagal nang naka-assign dito sa distrito ninyo, mga twenty years na.

ANITA: Twenty -five.

JACKSON: Ah, ganun ba? Halos tumanda na ako sa pag-assess ng buwis ng mga tindahan dito, taon-taon . . . liban lang noong nalipat ako saglit, at noong na . . . well, dito pa rin tayo. Ilang gobyerno na, ilang Presidente na . . . Kumusta na ho?

ANITA: Wala na akin asawa, wala na si Ah Pao, si Antonio.

JACKSON: Alam ko ho, nakikiramay ho ako. Di na ako nakadalo sa lamay. Saan ho siya nalibing, sa Chinese cemetery ba?

ANITA: Wala na libing. Sunog na lang.

JACKSON: Ha? Ba't naman? Patay na pinatay pa uli. Pwede ba sa inyo 'yon?

ANITA: Masyado mahal lupa sa patay, di kaya bili.

JACKSON: Kayo naman Aling Anita, ganda ng negosyo niyo eh.

ANITA: Wala na dalaw puntod pag ako wala na, bakit pa libing?

JACKSON: Sa bagay? Yung mga anak ko balak rin magsipag-abroad. Baka . . . pa-cremate na rin ako kung sakali . . . Masakit kaya?

ANITA: Tanong mo siya . . . *(Tinukoy ang larawan ni Antonio.)*

JACKSON: Ay, mapagbiro pala kayo. Nakikita ko ho kayo dati, pero di pa ata nakakausap.

ANITA: Si Tony bahala, lahat negosyo, pati buwis . . .

JACKSON: Alam ko ho. Kaya lang, wala na nga siya, at tuloy pa rin 'yung hardware ninyo.

ANITA: Bilin si Tony, tuloy negosyo, pag-uwi Jayson, may hanapbuhay.

JACKSON: Uuwi pa ba iyon?

ANITA: Wala masama hintay, wala naman ako iba punta, matanda na, dito na rin patay.

JACKSON: Uy, huwag ho kayong ganyan. Bata pa ho kayo. Bata pa . . . tayo. Ako magsisingkwenta'y singko na sa Huwebes. Putsa . . . bilis ng panahon, treinta lang ata ako noong nagsimula sa BIR . . . heto yung third district ko, di na na re-assign mula nang maging District Supervisor si Peralta. Higpit ng kapit nun. Tindi pa sa alimango, kaya laging kumakain nun. Mabuti na rin, ano? Kilala ko na 'yung mga nagtagal dito, wala nang maraming kiaw-kiaw, 'la ng kieme-kieme. Flat rate, di ko na kailangan busisiin pa iyang mga returns, tutal, di rin naman totoo e di ba? Kaunti sa akin, porsiyento ni Peralta, kaunti for the boys. Masaya lahat. Tuloy negosyo.

ANITA: Pati gobyeno, saya din.

JACKSON: Siyempre ah. Eh, sa atin lang naman, kaysa sa mapunta lang iyang buwis sa pork barrel ng kung sinong unggoy, eh di tayo na ang magkawanggawa. Hindi ba? Alam ho niyo ang BIR parang DSWD din, iba lang ang beneficiary. Ako nga ho ilan din ang scholarship grants saka medical assistance program sa mga kamag-anak.

ANITA: Buti usap ka sa accountant . . .

JACKSON: Huwag na ho, kukuwartahan lang kayo ng mga iyan, tayo-tayo na lang, tulad dati . . . di naman mahirap . . . (*Titingin sa altar.*) Di ba, pare?

ANITA: Pulo komputel na ngayon . . .

JACKSON: Wala 'yon, pindot-pindot . . . puro haosiao din, ako na aayos.

Eto ho pala, konting pasalubong, lanzones, galing ako ng probinsya.

ANITA: O, buti, paborito eto si Tony.

JACKSON: O nga ho. Naalala ko.

(Ilalagay ang lanzones sa altar. Magsisindi ng insenso, magbibigay galang at ilalagay ang joss stick sa urn. Magsisindi ng isa pa at ibibigay kay Jackson. Hindi sigurado si Jackson ang gagawin pero ibubuyo ni Anita at susundan niya ito.)

ANITA: Kamusta ka sa kanya.

JACKSON: O pare, lanzones, okay iyan, matamis. (*Itanim ang insenso sa urn.*)

JACKSON: Kumakain pa nga sila?

ANITA: Siyempre ah. Kung ano dito, ganun din doon.

JACKSON: Ganun? May BIR pa rin?

ANITA: Siyempre ah, (*magsusunog ng spirit money*). Kaya nga sunog konti eto pera, para may gamit siya doon.

JACKSON: Ha? May buwis pa rin pala doon? Alam ko na kung ano ang malamang kong gawain sa kabilang buhay.

ANITA: Hindi pwede kolekta buwis doon masama tao . . .

JACKSON: Eh di pwede nga ako.

ANITA: Ikaw galing biro din ah . . .

JACKSON: Siyempre ah . . . Pero di ba Kristiyano na kayo? May nakikita akong krus at Sto. Niño diyan sa labas, sa may tindahan.

ANITA: Okay lang, paleho lang. Pag may Kristo di hati konti pela sa Kristo, kung may Buddha di bigay konti. Wala sama. Kung wala kain iba doon, di bigay konti pakain . . .

JACKSON: May pulubi pa rin doon?

ANITA: Yao kway. Huwag na isip . . . Lahat may sarili tadhana.

JACKSON: Oo nga ho, pero, since bukas pa rin ang negosyo niyo, kailangan pa rin kayo magbayad ng buwis dito. In fact, nasa pangalan ho ninyo etong Anita's Hardware and General Merchandise.

ANITA: Si Tony ayos iyan, hindi ko alam sa buwis.

JACKSON: Eh, alam ko yon, at . . . pwede ko ho naman kayong tulungan, tutal . . . di na rin kayo naiba.

ANITA: Makano na?

JACKSON: (*Ilalabas ang smart phone. Magpipindot.*)

ANITA: Oh, ikaw pindot-pindot din ah?

JACKSON: Oho pero, scientific ho ito . . . Eh . . . iround off na lang natin sa 250.

ANITA: Yon lang?

JACKSON: Thousand. 250 Thousand.

ANITA: Ha . . . saan ako kuha ganun halaga? Kahit benta ko lahat akin matanda buto, wala bayad.

JACKSON: Anita naman, ang tagal niyo na akong kilala. Halos taon-taon ganun ang sabi ni Tony. Noong umpisa nagsasara pa siya . . . sumalangit na nga kaluluwa . . . ng aircon sa opisina, sira daw, para mainitan ako at magmadali umalis. Pareho kaming pawisan, parang mga boksingero, nag-iisparing, matira ang matibay. E sa kalaunan nagkasundo na rin. Kaya, hindi ako nagmamalabis Aling Anita. Kung bagong ahente ang ipadala dito, baka . . .higit pa diyan . . . kung ano-ano pa ang sabihin . . . tatakutin ka pa.

ANITA: Pero, wala kita na negosyo, tagal na lugi, sa mall na lahat bili tao . . . puro utang na lang, laki gastos sakit si Tony, dalawa taon.

JACKSON: Eh, ba't di mo na lang isara ang tindahan kung gayon? Tulungan kita mag file ng closure. Total senior citizen ka na rin. Ilan taon ka na ba? Si Tony siguro, may seventies na . . .

ANITA: 78.

JACKSON: Ganun? Paupahan mo na lang iyang harap, may kilala ako. Huwag mo ng i-register. Sa inyo na 'yung property di ba?

ANITA: Sangla iyan bangko na.

JACKSON: Ano? Eh, ba't ka pa nagnenegosyo na palugi?

ANITA: Paano pag-uwi Jayson?

JACKSON: Jayson? Ilan taon ko nang naririnig ang Jayson na iyan, ni anino di ko pa natatanaw? Saan na siya? Sa Amerika?

ANITA: Di ko alam . . .

JACKSON: Ano? Ba't di mo alam, anak mo 'yun?

ANITA: Hindi sigurado.

JACKSON: Di mo sigurado kung anak mo?

ANITA: Di sigurado kung . . . buhay pa.

JACKSON: Bakit, ano nangyari?

ANITA: Sakay siya eroplano nun, nawala . . .

JACKSON: Ha? Kailan pa?

ANITA: Labing lima taon na . . . kasama asawa niya, honeymoon.

JACKSON: Yung . . . eroplanong papuntang Taiwan, na nawala?

(*Tatango si Anita.*)

JACKSON: Eh . . . wala na 'yon . . . sorry, pero . . . kung ganun katagal, presumed . . . na . . . ayon sa batas . . .

ANITA: Pero, kutob namin si Tony, buhay pa siya. Pag tanong kami sa nuno (*Ituturo ang altar.*) lagi sabi . . . hintay lang.

JACKSON: Aling Anita, hindi sa nanghihimasok ako sa tradisyon ninyo pero . . . medyo . . . mahirap umasa na . . .

ANITA: Hindi, magaling siya langoy, pwede siya langoy, kung bagsak eroplano sa dagat.

JACKSON: Malawak ang dagat.

ANITA: Malakas loob niya. Parang lolo niya, hulog sa barko pero langoy siya hanggang Minila.

JACKSON: Talaga? Champion ah. Buti di nakain ng pating?

ANITA: Kain niya pating.

JACKSON: Wow! Aquaman pala.

ANITA: Panaginip ko Jayson minsan, sa isla siya, dami tao, masaya. Doon asawa niya, may anak na . . . apo ko kita ko, lalaki, babae.

JACKSON: Ganun? Anong isla kaya 'yon? Baka na-abduct ng alien?

ANITA: Ano?

JACKSON: Wala ho. Ah, siya nga pala balita ko nga noon na mayroon daw kayong . . . kakaibang talino?

ANITA: Ano talino? Hindi ako kanta, hindi sayaw, matanda na para sa Talentado Pinoy ah. Talantado na lang tayo paleho.

JACKSON: Kayo talaga . . . komedyante siguro kayo noon? Ang sabi nila, nakakausap daw ninyo ang mga . . . yumao?

ANITA: Sino sabi iyan? Loko lang ikaw.

JACKSON: Biro nga ni Tony noon, magtatayo na lang daw siya ng templo para sa inyo at pihado mas malakas pa kita kaysa sa hardware.

ANITA: Sabi si Tony?

JACKSON: Oo.

ANITA: Eh di siya tanong mo . . . O, tanong mo na (*tinutukoy ang altar.*) . . . Kayo usap. Wala ako alam diyan.

JACKSON: Sinasaniban daw kayo ng espiritu ng sinaunang bayaning babae ng Tsina?

ANITA: Sino sabi iyan?! Loko-loko . . . wala ganyan. Di totoo.

JACKSON: Minsan pati daw kaluluwa ng yumao, pag pinayagan ng espiritu.

ANITA: Wala ganyan. Ano sanib? Ikaw punta doon Dr. So! Dami sanib, pati iba planeta tao . . .

JACKSON: Di niyo naitatanong, nawalan rin ako ng asawa kamakailan.

ANITA: Toto?

JACKSON: Si Elena, biglang inatake sa puso, wala naman siyang dating sakit sa puso, basta na lang . . . isang araw. Ni hindi kami nakapag-usap. Ang dami kong gustong sabihin sa kanya . . . para niyo nang awa, Aling Anita, kung may kakayahan kayo . . .

ANITA: Ikaw punta dito singil sa buwis, gusto pa usap sa espiritu, ano ba talaga trabaho ikaw? BIR o yung spirit quester ha?

JACKSON: Please lang . . . may pinagsamahan din tayo.

ANITA: Ano sama? Taon-taon kami bigay sa iyo . . .

JACKSON: Noong naningil si Peralta ng back taxes . . .

ANITA: Sobra 'yon ha . . .

JACKSON: Sino ang namagitan? Noong nadawit si Tony sa kaso ng smuggling . . .

ANITA: Hindi siya sama doon ha!

JACKSON: Alam ko, pero dinadawit pa rin siya. Sino ang kumausap sa NBI? (*Titingnan siya ni Anita, tatango siya.*) Noong pinadedeport yung kamag-anak ninyo.

ANITA: Si Xiu Hua . . . Pinsan ko. Tago siya dito, hanap siya mga kaaway sa Tsina, gusto siya patay.

JACKSON: Sino ang nakipag-areglo sa Immigration? (*Titingnan si Anita, ituturo ang sarili.*) Hindi naikwento sa iyo ni Tony? Hindi ako naging mabuting kaibigan? Pera-pera lang ba?

ANITA: (*Nagsususpetsa.*) Malaki ikaw kita ha . . .

JACKSON: Tumulong pa rin ako! Tulungan mo ako.

ANITA: Ako . . . matagal na hindi gawa ganyan, mahirap. Matanda na.

JACKSON: Kahit saglit lang, Aling Anita, gusto ko lang marinig tinig niya.

ANITA: Ano tinig niya? Tinig akin . . .

JACKSON: Kahit na, malalaman ko kung siya nga.

ANITA: Baka hindi mo gusto sabi niya.

JACKSON: Kahit na, handa ako kung anuman.

ANITA: O ikaw tanong si Tony (*Tutukuyin ang altar.*) kung payag . . .

JACKSON: Ha? Papaano?

ANITA: Sabi siya nun huwag na ako gawa ganyan hindi maganda sa sarili buhay. Noon nawala Jayson . . .

JACKSON: AH, sorry. Di ko alam.

(*Sisindihan ni Anita ang joss stick, yuyukod sa altar.*)

ANITA: (*Sa Chino.*) Ah Pao, you better show some spiritual potency, this government ghost not only wants tax money he even wants to talk to dead people, you better chase him away soon. (Ah Pao di a tie kha dieng siya leh. Ji Jiya jieng hu kui, um na be teh seh, a be chiu sin. Di a tie kay kwa kwa ki lo.)

JACKSON: (*Nagsususpetsa.*) Tinataboy niyo ba ako? Mestisang Chinese 'yung nanay ko, may naaalala pa akong kaunting salita mula sa pagkabata.

ANITA: Tahimik! (*Ilalagay ang joss stick sa urn. Magsisindi ng isa pa at ibibigay kay Jackson.*)

JACKSON: (*Hindi sigurado ang gagawin. Pero aabutin.*) Ano . . .

ANITA: Ikaw tanong Tony!

JACKSON: Ah . . . pareng Tony, nagpapatulong lang ako sa asawa mo, si Aling Anita. Gusto ko lang sana makausap 'yung yumao kong asawa si Elena. Ah, baka nariyan na siya . . . nagkita na ba kayo? Okay ba siya? Sana, pumayag ka na tulungan ako ni Anita.

(Kukunin ni Anita kay Jackson ang joss stick at iaabot ang dalawang hati ng bilog na kahoy. Tuturuan ang lalaki sa paghagis ng mga iyon. Ipapakita kung paano iwagayway ang mga ito sa itaas ng usok ng insenso at pagkatapos ay ihahagis sa sahi. Titingnan niya ang resulta. Pupulutin ang mga piraso at sesenyasan si Jackson na gawin ito nang dalawang beses pa. Pagkatapos ay pipikit siya at tatahimik. Manginginig maya-maya pa.)

JACKSON: *(Nababahala.)* Aling Anita . . . Aling . . . *(Titindi ang usok mula sa urn.)*

ANITA: *(Bilang Elena.)* Bakit ka nandito?

JACKSON: Elena?

ANITA: Sisingil ka na naman ng buwis para ibigay diyan kay Peralta na igagastos lang niya sa mga kerida? At ikaw, magsusugal ka naman? Mambabae? Hindi ka na nahiya. Ninanakaw mo ang kaban ng bayan?

JACKSON: Ah . . . ikaw nga, ikaw nga mahal ko. Kumusta ka na? Miss na miss na kita.

ANITA: Huwag kang lumapit. Salot.

JACKSON: Na mi-miss ko na 'tong lambingan natin. Kahit na ilang kerida wala pa rin tutulad sa iyo, sinta. Ikaw lang ang nakakakilala ng tunay na ako.

ANITA: Magbago ka na habang may panahon pa.

JACKSON: Magbago? Papaano Elena?

ANITA: Bago ka magdusa nang walang hanggan.

JACKSON: Lubog ako sa utang.

ANITA: Ang buwis na ipinapataw sa iyo ay abot langit, singlalim ng impiyerno, singbigat ng dagat, singlawak ng disyerto.

JACKSON: Ano? Tulungan mo ako! Wala ka bang puwedeng kausapin diyan. Magpatulong ka kay Tony, negosyante siya, alam niya ang dapat kausapin.

ANITA: Hindi ka na rin magtatagal sa mundong kinaroroonan. Gawin mo ang tama, ang dapat, alang-alang sa iyong kaluluwa at sa kinabukasan ng ating mga anak.

JACKSON: Sila nga ang iniisip ko.

ANITA: Huwag mo silang bahiran ng iyong kabulastugan.

JACKSON: Bahiran? Hindi ba pera ko ang nagpalaki sa kanila? Ang nagpaaral kay Jun-jun sa Amerika! Ang ginamit sa cosmetic surgery ni Lisa . . . at sa iyo rin! Ilan beses ka nagpa-lipo?

DULA

ANITA: Hindi naging huwaran ang aking buhay sa mundo, ngunit minsan kita'y minahal, at ang alaalang yaon ang tanging yaman dito sa piling ng mga pangakong naligaw, mga pangarap na pinagkanulo.

JACKSON: Hindi nakakain ang pangarap, Elena, may mga pangaingailangan, obligasyon . . . Hindi ko pinangarap ang mangolekta ng buwis . . . gusto kong maging Presidente, pero hindi sinuwerte.

ANITA: Paalam, minsa'y asawa, patawad, huwag ka nang manggagambala . . .

JACKSON: Sandali lang, marami pa akong itatanong. Hanggang kailan ang buhay ko . . . Elena . . .

(Lalabas bigla sa pagkasapi si Anita. Nanginginig siya. Hirap sa paghinga. Tutulungan siya ni Jackson pero hindi maiintindihan ang sinasabi ni Anita. Papasok si Max.)

MAX: 'Yung inhaler daw niya! *(Tatakbo para kunin ang inhaler at ibibigay ito kay Anita nang mabilis. Bubuntonghininga si Anita.)*

ANITA: *(Hahapustin sa mukha si Max.)* Jayson . . . Jayson . . .

MAX: Di po ako si Jayson . . . si Max po.

ANITA: Salamat hijo . . . *(Titingin kay Jackson.)* Ano ang nangyari?

JACKSON: Dumating po siya, nakausap ko po si Elena, marami pong salamat.

(Tutulungan nilang makaupo si Anita.)

JACKSON: Gusto ninyo pumunta sa ospital?

ANITA: Huwag . . . huwag. Wala ito . . . ano sabi asawa mo?

JACKSON: Eh, magbago na daw ako.

ANITA: O, tama iyan, bago na ikaw, huwag singil ganyan laki.

(Titingnan ni Jackson si Max.)

MAX: Oo nga, huwag ganyan.

ANITA: Usap matanda, huwag ikaw sali.

(Sesenyasan ni Jackson si Max na umalis.)

ANITA: *(Bibigyan ng pera si Max.)* Bili mo ako kape sa tindahan.

(Aalis si Max pero sesenyasan si Jackson na minamanmanan niya ito.)

JACKSON: Eh, Aling Anita, sa totoo lang kailangan ko ng malaking halaga.

ANITA: Saan punta pera mo?

JACKSON: Sa casino.

ANITA: Aya, iyan casino . . . masama iyan parang sunog pera.

JACKSON: Parang 'yung ginagawa niyo kanina.

ANITA: Huwag ka bastos ha!

JACKSON: Sorry ho.

ANITA: Iyan sunog para mahal sa buhay, iyan casino sunog para sa halimaw.

JACKSON: Nalulong ako. Di ko naremit kay Peralta 'yung inaasahan niya. Isang linggo na lang ang ibinigay niyang (*palugit.*) taning sa akin, kundi irereport niya ako sa ombudsman.

ANITA: Eh di report mo din siya.

JACKSON: Wala akong laban doon, hawak niya lahat, baka ipaligpit pa ako kung pumalag.

ANITA: Bakit ligpit? Ikaw luma gamit ba o basura?

JACKSON: Ganun na nga. Na-suspend na ako minsan, pag naulit pa, baka kalaboso na nga. Baka madamay pati anak ko, bago pa lang siya sa bureau, masisira siya . . . pagiinitan ni Peralata . . . di na bale ako.

ANITA: Makano hingi niya?

JACKSON: Isang milyon na down, sa Lunes.

ANITA: Isa milyon? Kahit lahat buto atin dalawa hindi kaya bayad iyan.

JACKSON: Two hundred fifty na lang kulang ko, Aling Anita, tulungan niyo ako, makababawi rin ako sa iyo, gipit lang ako.

ANITA: Ha . . . sabi sa iyo . . . akin wala pera . . .

JACKSON: Alam kong may paraan kayo, lagi kayong may paraan.

ANITA: Sino sabi sa iyo lagi paraan?

JACKSON: Kamag-anak, kaibigan, di kayo nawawalan, di ba? Ang problema ng isa, problema ng lahat.

ANITA: Dati 'yon, wala na ganun.

JACKSON: Ang sabi ni Elena, hindi na rin ako magtatagal . . .

ANITA: Siya sabi iyan?

JACKSON: Oho, last year, humina ang katawan ko, noong una akala ng doktor leukemia, pero anemia lang pala. Pero, hindi pa rin nanumbalik ang dati kong sigla, bumababa ang blood count ko, nangangamba ako Aling Anita . . . gusto kong sagipin anak kong si Jun-jun, ayaw ko siyang madamay.

ANITA: Ay . . . wala ka ba pwede benta?

JACKSON: Wala na. Tulungan niyo ako. Eto na lang ang tindahan na hindi pa na-assess dito.

ANITA: Ay, eto, masama loob ko gawa, masakit . . . pero . . . (*Ilalabas ang mobile phone niya at tatawag.*)

(*Sa Chino.*): Bi Hwa, this is auntie, where are you? Okay, nearby, can you drop by . . . Yes, I think we should.

JACKSON: Sabi ko nga, laging may paraan . . .

ANITA: Ikaw, malaki utang akin . . .

JACKSON: Babayaran ko, promise.

ANITA: Hindi kaya bayad buo buhay mo.

JACKSON: 250 lang naman.

ANITA: Di mo alam.

JACKSON: Nate-tense tuloy ako sa inyo. (*Maglalabas ng joint at magsisindi. Maaamoy ni Anita.*)

ANITA: Ano ikaw gawa? Gusto mo tokhang? Patay mo iyan!

JACKSON: Hindi, natatakpan ng insenso yung amoy, eto baka gusto ninyo? Nakaka-relax siya.

ANITA: Loko ikaw, patay mo iyan.

JACKSON: Isa lang. Etong gamot ko.

ANITA: Ano gamot?

JACKSON: Sabi ng doktor baka dulot ng stress 'yung anemia ko, kaya pag sobra akong nagagambala, humihitit ako ng isa . . . isa lang.

(*Matataranta si Anita. Magsisindi pa ng mga joss stick. Yuyukod sa altar.*)

ANITA: (*Sa retrato, sa Chino.*) You have to send him away! Send him away! (Di kay kuan ki lo, kay kaun ki lo.)

(*Magsisindi pa ng joss stick sa urn para matakpan ang amoy.*)

(*Papasok si Max na may dalang kape.*)

MAX: Wow, ang bango, ano yon?

ANITA: (*Kukunin ang kape kay Max.*) Labas, labas . . . uwi na ikaw, uwi. (*Lalabas si Max.*)

JACKSON: (*Aalukin ng joint si Anita.*) Ayaw mo talaga? (*Magbabago ng kaunti ang mood niya.*)

(*Matutukso si Anita pero hindi siya sigurado.*)

JACKSON: Upo ka lang.

(Upong nag-aalangan si Anita. Lalapit si Jackson at bubugahan siya sa ilong. Halos mataranta si Anita. Pero magrerelaks. May ilang sandali sila.)

JACKSON: O, sarap di ba?

ANITA: Ah, salap pa sa sioktong ah . . .

(Saka papasok si Belinda.)

BELINDA: *(Sa Chino.)* Auntie?

ANITA: *(Muling makakalma.)* Bi hwa . . .

BELINDA: *(Nagsususpetsa. Sa Chino.)* What's going on? Who is this? (Din le siya tay ah? Ji ge siya nga?)

JACKSON: *(Papatayin ang joint.)* Ah, nag-iinsenso lang kami.

ANITA: *(Sa Chino.)* This is the BIR guy. (Ji GE BIR)

BELINDA: BIR?

JACKSON: Jackson Peña, senior examiner. *(Iaabot ang kamay pero hindi papansinin ni Belinda.)*

ANITA: *(Kay Jackson.)* Anak akin pinsan, si Bi hwa.

BELINDA: Belinda.

ANITA: *(Sa Chino.)* Wait a while.

(Pupunta sa kuwarto niya.)

BELINDA: Sa BIR ka? Bakit deadline na ba?

JACKSON: Malapit na ma'am.

BELINDA: Bakit hindi 'yung accountant ang kausapin mo? Matanda na si auntie.

JACKSON: Matagal ko na kilala ang auntie mo, twenty five years na ako nangongolekta ng buwis sa kanila. Simple lang ang proseso.

BELINDA: Simple? Gaano ka simple?

JACKSON: Siya na lang ang tanungin mo.

BELINDA: Ikaw ang tinatanong ko. Sa Insurance ako, pero CPA din ako.

JACKSON: Insurance?

BELINDA: Oo, life and non-life, 20 years na akong broker ng Premier.

JACKSON: Ang number one sa industry. Congrats.
BELINDA: Ganoon ka simple?
JACKSON: 250 Thousand.
BELINDA: Nababaliw ka na ba?
JACKSON: Huwag kang magsalita ng ganyan! Alam ko ang trabaho ko, pinag-aaralan ko nang masusi ang income tax returns . . .
BELINDA: Hindi nag-file si auntie.
JACKSON: Kaya nga, pero bukas pa rin negosyo, kaya imbes na ma-penalty siya . . .
BELINDA: May mga kaibigan din ako sa BIR, Peña.
JACKSON: I'm sure, pwede niyo silang tawagan . . . dito lang ako, ginagawa ang tungkulin . . . para sa bayan.
BELINDA: At payag si auntie na bayaran ka ng ganoong halaga?
JACKSON: Hindi ako Ms. Belinda.
BELINDA: Mrs. Domingo.
JACKSON: Mrs. Domingo . . . ang gobyerno po ang naniningil.
BELINDA: Talaga ha?
JACKSON: Ganun nga po.
BELINDA: Kaya niya ako pinatawag? Dahil inaangkin mo ang huling sentimo sa kanya?
JACKSON: Ano ang ibig mong sabihin? Sabi lang niya sa akin ay maghintay at meron siyang tatawagan.
BELINDA: Well, heto na nga yon, ang jackpot mo, congrats at na-intimidate mo ang matanda.
JACKSON: Wala akong ginawang ganun . . . as I said, matagal ko na . . .
BELINDA: Matagal mo na silang ginagatasan.
JACKSON: Mrs. Domingo, nagnenegosyo sila sa bansang ito, gumagamit ng serbisyo ng goberyno, ng lansangan, ng kapulisan, dapat lang . . .
BELINDA: Oo na, Oo na, pero sige, at least natulungan mo na rin ako na malutas etong matagal ng problema bago ako umalis.
JACKSON: Umalis?
BELINDA: Balak ko nang magretiro at puntahan 'yung anak ko sa Canada.
JACKSON: Canada?
BELINDA: Yes. At itong account ni auntie, actually ng pinsan kong si Jayson, ay pending na for fifteen years.
JACKSON: Si Jayson? 'Yung . . .
BELINDA: Nawala. Naaksidente, nawala 'yung eroplanong sinasakyan nila. After all these years presumed . . . well legally, dead na siya. Pero ayaw tanggapin

nila auntie 'yung insurance money ever since. Bago kasi bumiyahé, nagpa-insure si Jayson sa akin. Baguhan pa lang ako nun, gusto niya akong tulungan, kaya malaki ang premium for accidental death. Since kapwa silang nasawi na mag-asawa kay uncle at auntie napunta ang benepisyo, pero hanggang ngayon ayaw pa nilang tanggapin. Hanggang end of the month na lang ang deadline na binigay ng Premier or else, ipapalaso na ang account. Masyadong malaki na ang interest.

JACKSON: Pwede ba ganun katagal, at may interest pa?

BELINDA: Depende kung sino ang humahawak ng account . . . kung number one broker, bakit hindi?

JACKSON: Mali ata napasukan kong raket.

BELINDA: Hindi raket ito, Peña. Nagbibigay kami ng pera, hindi nanghuhuthot.

JACKSON: Talaga ha? Mayroon bang negosyong nambibigay ng pera na nagtagal?

BELINDA: Depende sa pagtakbo.

JACKSON: Sige na nga. So, handa na siyang, tanggapin?

BELINDA: I assume. Kaya niya ako pinatawag.

JACKSON: If you don't mind . . . magkano naman ang matatanggap niya?

BELINDA: Of course I mind. BIR ka.

JACKSON: Hindi naman ako ganun. In fact balak ko na rin mag-retire at puntahan ang anak ko sa . . . Quezon City . . . doon siya na-assign, bago pa lang.

BELINDA: BIR examiner din?

JACKSON: I am proud to say.

BELINDA: Family business.

JACKSON: Minamasama ba kung ang anak ng doktor ay magdoktor, o mag-abogado anak ng abogado, o magpulitiko anak ng pulitiko, o maging PBA player din ang anak ng player?

BELINDA: Sa bagay ang anak ni Vito Corleone na si Michael ang humalili bilang Godfather.

JACKSON: I loved the movie too but I object to the analogy.

(Tutunog ang telepono ni Belinda. Sasagutin niya.)

BELINDA: I have to be somewhere Mr. Peña, babalikan ko na lang si auntie mamaya. Well, kayo na muna mag-usap.

JACKSON: If you have to go . . . you have to . . .

BELINDA: By the way, twelve million 'yung tatanggapin ni auntie . . . nagbibigay kami sa dapat bigyan, Mr. Peña.

(Lalabas si Belinda. Muntik nang matulala si Jackson.)

JACKSON: Twelve million . . . *(Magpapanggap na kausap si Anita.)* Ah . . . Aling Anita, ngayon na binuksan niyo na ang inyong puso at tinanggap na ang handog ng tadhana . . . ah huwag, iba na lang . . . ngayon na nakamit niyo na ang . . . mali . . . basta, Aling Anita baka naman, liban dun sa ibabayad niyo sa gobyerno na ipinapangako kong mapupunta lahat sa kaban ng bayan, ay maaari ninyo akong pahiramin ng kahit na . . . isang milyon . . . oo, isa lang . . . dalawa? May magandang investment opportunity sa Palawan, palm oil . . . sure bet. Mababayaran ko kayo sa loob ng isa . . . ah . . . dalawang taon . . . Eto . . . etong Rolex ko, isasangla ko . . . genuine iyan.

(Papasok si Anita na may hawak na folder, inilapat niya sa dibdib.)

ANITA: Bi hwa . . . Bi hwa . . .

JACKSON: May pinuntahan lang siya, magbabalik mamaya, ike-credit na lang daw sa bank account ninyo yung twelve . . .

ANITA: *(Pandidilatan siya.)*

JACKSON: Ah 'yung . . . bayad, 'yung bayad.

ANITA: Sino ikaw usap kanina?

JACKSON: Ah, wala, may minememorize lang ako na linya, kinukuha akong extra sa teleserye . . . BIR din. So, may pambayad na kayo? . . . 'la ng problema?

ANITA: Hindi ko kaya, Mr. Jack . . . di ko pirma. *(Ilalapat sa dibdib niya ang folder.)*
Parang patay ko si Jayson . . .

JACKSON: Eh patay na nga eh . . .

ANITA: May anak din ikaw.

JACKSON: Kaya nga!

ANITA: Obrigasyon natin . . . magulang . . . mag-asa, di ba? Dapat asa tayo, lagi, dapat asa.

JACKSON: Obligasyon din natin ang mabuhay, Anita! Dapat nating mabuhay, habang . . . may buhay.

(Magtititigan sila.) Palayain mo na siya Anita . . . hayaan mo na siyang lumisan.

ANITA: Ilan taon na ikaw anak?

JACKSON: Si Jun? 25 . . . may girlfriend na rin.

ANITA: 45 na si Jayson, late kami anak, late din siya asawa. Nung una taon siya wala, inom ako gamot, dami gamot, para di na gising, ayaw ko na gising, gusto ko

panaginip na lang, dun si Jayson lagi. Pero gising ako ospital, si Tony, iyak siya iyak. Sabi niya huwag ka ganyan, wala si Jayson pati ikaw alis, paano na ako? Hindi ko kaya isa, 'syado lungkot. Dapat hintay tayo Jayson, tayo dalawa.

Kaya gawa ako ito (*lalapitan ang saranggola*). Eto lang akin talino, Mr. BIR, gawa ako saranggola bata pa sa Tsina, lagi panalo akin saranggola. Pero punta kami dito wala pa ako sampu taon, sabi tatay, huwag na gawa saranggola . . . tuto na hanapbuhay, tulong sa bahay, sa tindahan.

Gawa ako isa, malami buwan wala Jayson, tapos dalawa, tatlo, tapos gawa ako ito malaki salanggola, dragon, para paglipad kita ni Jayson, kita niya paano uwi. Tapos dagdag ako konti, pakpak, buntot, taon-taon dagdag . . . paglipas walo taon, di na ako dagdag, 'syado na bigat. Lagay ko lang dito, hintay si Jayson.

JACKSON: Kung ang pagpirma mo diyan ang ikamamatay mo Anita, huwag mong gawin, huwag.

ANITA: Paano na buwis?

JACKSON: Hayaan mo na 'yon. Mas mahalaga ang buhay.

ANITA: Hirap buhay, lagi may wala, may patay.

JACKSON: Yon ang buwis ng pagkabuhay, Anita.

(*Katahimikan.*)

ANITA: 'Syado ka na pilosopo ah . . . Mr. BIR? Masama iyan sa trabaho mo.

JACKSON: Eh, philosophy major nga ako dati eh, gusto kong mag-law.

ANITA: O mas malaki pa kasalanan iyan . . . buti na lang hindi ah . . .

JACKSON: Hindi naman ho . . .

ANITA: Paano na ikaw anak?

JACKSON: Bahala na. Lagi naman may paraan ang tulad . . . ko.

ANITA: Huwag na ikaw masyado drama, Peña, iyan na pirma na. (*Ilalpag ang folder sa mesa.*)

JACKSON: (*Magbabago ng mood.*) Ha, salamat, salamat Anita.

ANITA: Eto na (*bibigyan siya ng tseke.*) eto sa gobyerno ha . . . huwag ka lagay sa bansa mo . . . sama iyan. Eto . . . pautang ko sa iyo . . . (*titingin sa kaniya.*) dalawa taon bayad ha . . .

JACKSON: (*Tuwang-tuwa nang makita ang halaga, tatango lang.*)

ANITA: Oy, gawa ako Foundation ah, para tulong sa mahirap bata aral ha . . . pangalan si Jayson, gusto siya turo, gusto maging titser noon . . .

JACKSON: Oh ba! Ok iyan Aling Anita, tulongan ko ho kayo, tax free, magandang

tax shelter pa din para sa ibang mga kliyente . . . este kaibigan.

(Sesenyas si Anita na ibigay ang relo niya.)

JACKSON: Ah, fake ho ito fake . . .

ANITA: Bigay na . . .

(Nag-aalangang iaabot ni Jackson ang relo.)

JACKSON: Ah, mauna na ako Aling Anita, matagal ko na kayong naabala.

(Iwawaksi siya ni Anita. Akmang aalis na si Jackson pero bago siya makalabas pabalik ni siya ni Anita. Babalik siya . . .)

ANITA: Ah sandali lang . . . *(Titingnan siya at yuyukod nang husto.)* Marami salamat Jackson Peña, ikaw buti kaibigan.

JACKSON: *(Gulat. Medyo nataranta. Susubukang yumukod din.)* Huwag . . . ho, ako ho 'yung may malaking utang. (Hindi alam ang gagawin. Susubukang yakapin si Anita pero iwawaksi siya. Lalabas.)

ANITA: *(Titingnan ang relo.)* Peke nga.

(May maririnig si Anita sa kusina at pupuntahan iyon. Pero may tatawag. Si Jayson. Papasok iyon. Kabataang lalaki pa rin siya. Parang hindi tumanda. Bihis turista. Naka-travel shorts.)

JAYSON: *(Sa Chino.)* Mother, mother, I'm home.

(Susugod palabas si Anita. Magugulat at matutuwa siya nang husto.)

ANITA: *(Sa Chino.)* Jayson . . . Jayson, you're home at last. What took you so long? *(Hahaplusin ito sa mukha.)* You haven't changed . . . you're just as you left that day. Bata pa rin ikaw . . . Jayson.

JAYSON: Tumanda na rin ako, Ma, dito *(ituturo ang puso niya)*. Kasabay ninyo.

ANITA: Di bale sama tayo uli . . . si papa, si papa wala na . . .

JAYSON: Alam ko, nagkita kami . . . hindi ako pwede magtagal ma . . . gwa tio ki lo (I have to go). Sabi lang ni papa, alagaan ninyo sarili . . .

ANITA: *(Sa Chino.)* But you just got here. Kain ka muna, xiao long pao, paborito mo. Hindi ba?

(Yayakapin siya nang mahigpit ni Jayson. Matutumba si Anita, umiiyak. Kakapal ang usok sa urn at matatakpan silang dalawa . . . Papasok si Max. Tatalikod para umalis nang makitang umiiyak si Anita pero hahatakin siya nito at yayakapin. Nang medyo humupa na ang usok ay si Max at hindi na si Jayson ang kayakap niya. Bibitaw siya pagkaraan nang ilang sandali.)

MAX: Eto po yung sukli sa kape . . . sige po.

ANITA: Ah, Max . . . *(Lalapitan para titigan ang saranggola at kukunin iyon. Iaabot kay Max.)* Eto . . .

MAX: Pahiram niyo sa akin?

ANITA: Sa iyo na Max, bigay si Jayson.

MAX: Talaga po?

ANITA: Oo Max, alaga mo siya, alaga mabuti.

*(Lalabas si Max. Haharap si Anita sa altar at yuyukod.
Maririnig pagkaraan taong tumatawag.)*

VO: Tao po! Aling Anita, may dala akong kare-kare, bagong luto . . .

ANITA: Ah, Lydia . . . sandali lang.

(Lalabas si Anita. Maririnig sa labas ng tanghalan): “Salamat ho doon sa saranggola tuwang tuwang si Max, nagpapalipad na . . .

ANITA: Ah, mabuti iyan, halika, sama tayo!

(Sa tanghalan uusok ang urn.)

(Didilim.)

Forum

NAGSAGAWA ANG UP Institute of Creative Writing (ICW) ng ikalawang Interdisciplinary Book Forum (IBF) noong Abril 19, 2017. Ang Interdisciplinary Book Forum ay isang proyektong nasa ilalim ng Literature, Literacy, Translation, and People Empowerment na programang pinondohan ng Emerging Interdisciplinary Research grants ng UP Diliman. Seme-semester, ang IBF ay itinataguyod ng UP ICW upang tulayin ang ugnayan sa pagitan ng mga manunulat na sumusulat ng panitikan at mga eksperto sa ibang larang tulad ng Agham, at Social Science. Pumipili ang mga kasapi ng ICW ng isang librong mula sa Literatura at Science at Social Science na linimbag ng University of the Philippines Press. Noong unang taon ng IBF, naitampok ang akda ni Dr. Amores na Tattooing Ink, at sa ikawalang beses nito, ang pag-uusapa'y ang Diaspora ad Astra nina Emil Flores at Joseph Nacino, pati na rin ang Science Fiction: Filipino Fiction for Young Adults nina Dean Alfar at Kenneth Yu.

Naimbitahang maging tagapagsalita sa Forum sina: Prof. Jason Pelias ng Departamento ng Matematika, Dr. Giovanni Tapang ng Kolehiyo ng Agham, si Dr. Ronald Cruz ng Departamento ng Biolohiya sa Ateneo de Manila, at si Prof. Gabriela D. Lee ng Department of English and Comparative Literature. Naging moderator ng forum si Dr. J. Neil Garcia, ICW Fellow at kasalukuyang Director ng University of the

Philippines Press.

Pinasya ng patnugutan na itampok na lamang ang dalawang papel nina Prof. Gabriela Lee at Dr. Ronald Cruz, bilang mga kinatawan ng mga panelists ng IBF, sa katwirang maari namang basahin ang kabuuan ng transkripsiyon sa aming website na panitikan.com.ph.

Masaklaw ang lapit ni Prof. Gabriela Lee sa paksa: una, bilang masugid na mambabasa at scholar ng Science Fiction (SF) genre; at ikalawa, bilang manunulat ng genre na ito, bukod pa sa pagiging makata at fictionist. Dahil gamay ni Lee ang kumbensiyon ng SF, linugar niya muna ang textuwalidad ng SF, at ang storyworld features nito. Mahalaga, anya, na may *novum* o kakaibang dating na bago ang science fiction text; at ang kaibhang ito ang lumilikha ng pagkabukod rin nito bilang kuwento at kilos/gawi ng imahinasyon. Hindi man niya tuwirang sinabi pero kanyang lubos na pinahihiwatig na ang kaalaman sa *novum* ay maari lang maganap kapag ang lumilikha ng SF ay may inklinasyon ding magbasa at maging maalam sa basic science, sa kaugnayan ng scientific discoveries sa sangkatauhan, at sa abilidad ng projection o conjecture upang makalikha ng mga posibleng mundo mula sa mga ito. Nabanggit niya rin ang pagsang-ayon niya sa obserbasyon nina Flores at Nacino ng *Diaspora ad Astra*: na ang kakulangan ng mahusay na basic science education ay may epekto mismo sa lipad ng ating diwa, na sa halip na bumubulwak pa sa mga mas malalawak na spekulasyo'y tila nalilimita ng takot (anxieties na kaugnay ng technological advancements). Habang inaamin ni Lee na marami sa mga tekstong nalikha ng mga Pilipinong speculative fiction writers ay may similaridad sa mga SF ng highly industrialized nations pagdating sa mga tropes, sa narrative technique, at maging sa tonality ng narrative, mas tumitingkad ang mga konteksto, tema, karakter, pangyayari na hugot sa karanasang OFW at pangyayaring mula sa kasalukuyan at nakaraan ng Pilipinas, lalo na ang pagiging mulat sa koneksiyon ng ekonomika, kapital, at lakas paggawa. May himig ng pagpapatawa at pag-aalala ang sinabi niyang ang pagbubuo natin maging ng outer space narratives ay puno pa rin ng mga agwat sa development at butas sa representasyon, dahil mas malamang, ang presensiya ng Pinoy ay laging "off-frame", naroon, ngunit nasa likod, nasa ilalim, nasa laylayan, nasa anino. Sa huli, kahit na sinabi niyang nagmumula ang bugso ng pagsasakatha ng SF mula sa posisyon ng kawalang-kapangyarihan, ang subjectivities rin nila na umiinog sa mga ito'y malaki ang potensyal upang makapagbago ng tingin sa mundo, at sa kasalukuyang kalagayan.

Nagkasundo sina Lee at Dr. Ronald Cruz sa halaga ng *novum* sa science fiction text. Bilang biologist, nagkaroon si Cruz ng interes sa pag-aaral ng

SF dahil nakita niyang magandang lunsaran iyon para ituro sa kanyang mga estudyante ang halaga at kaugnayan ng basic science sa human development, at mas pa, sa pagsulong ng mga ideya sa anumang sibilisasyon. Ang diwa ng spekulasyon ang nagpapagalaw talaga sa mundo, at ang interes sa science fiction at pagbabad sa larang ng siyensiya ang isa sa mga paraan o engine upang makapag-upload ng tinutukoy niyang “true consciousness of science”. Upang patunayan ang kanyang mga punto, pumili siya ng dalawang scientific concepts na malimit niyang makita sa narrative design ng mga binasa niyang mga kuwento sa dalawang koleksiyong itinampok sa IBF, tulad ng cryostasis (cellular revival), at epigenetics (kung paano binabago ng mga environmental factors ang gene expression na patungo sa pagpataw ng mga pisikal na manipestasyon para sa susunod na henerasyon). Idiniin niyang hindi nangangahulugang ang dalawang iyon lamang ang matatagpuan sa koleksiyon, o sa anumang SF na inakda at aakdahin ng mga Pilipinong manunulat. Binanggit niya ang kanyang librong *The Cosmic Wild: Biology of Science Fiction* (Ateneo de Manila University Press, 2015) bilang posibleng sanggunian ng mga konseptuwal na materyal na halaw sa pag-aaral ng mga living life-forms, kasama ang reproduction, evolution, speciation o biodiversity, artificial life-forms, cloning, atbp.

Gaya ni Lee, masugid niyang kinokonsumo ang SF at may sarili siyang batayan ng mahusay at hindi mahusay na ehemplo ng SF. Mahalaga para sa kanya na integral ang kaalaman at pananaliksik sa siyensiya sa partikular ang “strength of the biological novum”. Kailangang umiinog iyon sa kuwento. Katamaran ng pag-iisip at konseptuwalisasyon para sa kanya ang pagbudbod ng mura, o paglangkap ng mga pangalang Pilipino na tila ba awtomatiko nang magiging doktor ang sinumang magsuot ng labcoat. Samakatuwid mahalaga sa kanya ang pagsasanib ng husay ng craft at ng paghahabi ng cultural references na lampas sa pagstereotype ng mga uri, lugar, o pangyayari. Sa dulo ng pagbabasa, kailangang nagtatagpo ang mangha at sense of wonder sa hinabing kakaibang daigdig at ang higit na pagkakatuuklas na kakaiba man iyon, napaka-pamilyar, at napaka-totoo sa ating karanasan.

Kung hiniling ni Prof. Gabriela Lee ang mas mahigpit pang pagtatagpo at pag-uusap ng mga scientific at literary communities ng bansa na hahantong sa pagtanggap at higit na pagkalugod sa genre ng SF, naghatag rin ng mga suhestiyon si Dr. Ronald Cruz. Anya, kilala ang Pilipinas sa pambihira nitong biodiversity sa buong mundo. Bakit hindi ito itampok sa mga susunod pang mga akda ng science fiction.

